

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата економічних наук, доцента,
доцента кафедри фінансових ринків та технологій
Державного податкового університету
Козій Наталії Сергіївни
на дисертаційну роботу
Шіріняна Едварда Арамовича
на тему «Розвиток ринку банківських послуг в Україні»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(галузь знань 07 «Управління та адміністрування»)**

1. Актуальність теми дослідження

Необхідною умовою ефективного розвитку економіки є ефективний розвиток банківського сектору. Сучасний етап розвитку ринку банківських послуг в Україні потребує уніфікації правил гри для учасників ринку банківських послуг на міжнародному та національному рівнях і зміцнення ролі міжнародних організацій, посилення процесів консолідації та капіталізації банківського капіталу й універсалізації банківської діяльності, впровадження інновацій, а, отже, все більш актуальним стає питання підвищення конкурентоспроможності банків та ефективного функціонування самого ринку банківських послуг загалом. Існує потреба у сучасних наукових доробках та відповідних обґрунтованих висновках.

Саме тому, вважаю, що тема дослідження є актуальною, складною і важливою з позиції поглиблення теоретичних засад, розширення методичного інструментарію та розроблення практичних рекомендацій щодо розвитку ринку банківських послуг в Україні.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Окремі положення і результати дисертаційної роботи отримано в межах планової теми науково-дослідної роботи кафедри фінансових ринків та

технологій і кафедри публічних фінансів Державного податкового університету «Державні запозичення в системі публічних фінансів» (№ державної реєстрації 0121U109588), в якій здобувачем сформульовано пропозиції щодо державних запозичень в період воєнного стану і оптимальної відкритості РБП і всієї економіки України. Результати дослідження також пов'язані з виконанням освітньо-наукової програми доктора філософії «Фінанси, банківська справа та страхування» (спеціальність 072, галузь знань 07 «Управління та адміністрування»).

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Вважаю, що наукові положення, висновки та рекомендації, викладені у дисертації, мають високий рівень обґрунтованості. Їх достовірність зумовлена викладом переконливого фактичного і статистичного матеріалу.

Дисертаційна робота Шіріняна Едварда Арамовича містить чітко визначену мету, об'єкт, предмет, які логічно пов'язані між собою. Відповідно до поставленої мети здобувачем сформульовані завдання, у процесі вирішення яких використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: системний аналіз – для визначення сутності понять; узагальнення – для систематизації понятійного апарату; порівняльний аналіз – для використання підходів різних авторів; статистичний аналіз – для співставлення фактичних даних; кореляційний аналіз і моделювання – для визначення впливу факторів на результуючі показники РБП; графічний аналіз – для візуалізації економічних залежностей; елементи коефіцієнтного аналізу (ratio analysis) – для порівняння ринкових позицій банків і показників з нормативними значеннями і виявлення тенденцій на РБП.

На мою думку, викладений автором матеріал є чітким та зрозумілим. Робота має логічну та послідовну структуру. Загалом, автором проаналізовано значну кількість інформаційних джерел, серед яких сучасні фахові публікації, законодавчі та нормативні акти.

4. Відповідність дисертації спеціальності і вимогам, що висуваються до дисертацій, які подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертаційна робота Шіріняна Едварда Арамовича, виконана на тему «Розвиток ринку банківських послуг в Україні», за змістом, метою, завданнями, висновками та науковою новизною повністю відповідає спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Дисертація виконана у форматі кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису, містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні, організаційні, методичні результати, які характеризуються ознаками наукової новизни та мають істотне значення для галузі знань 07 «Управління та адміністрування». Таким чином, дисертація відповідає вимогам для здобуття наукового ступеня доктора філософії.

5. Дотримання академічної доброчесності

Ознайомлення з дисертаційною роботою, науковими працями дає підстави зазначити, що автором дотримано принципи і норми академічної доброчесності. В дисертації є посилання на джерела інформації щодо використаних тверджень, розробок, відомостей, публічних даних. Цитати оформлено у відповідності до правил цитування із зазначенням посилань на відповідних авторів. В дисертації Шіріняна Е.А. порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дисертаційна робота Шіріняна Едварда Арамовича є самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею. Наукові положення, розробки, висновки, рекомендації, що викладені у дисертації та винесені на захист, отримані особисто здобувачем.

6. Повнота викладу основних наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Основні наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи достатньо повно висвітлені у наукових публікаціях здобувача. За результатами дисертації опубліковано автором 12 наукових праць загальним обсягом 8,0 авт. арк. (особисто автору належить 5,35 авт. арк.), у т. ч. 7 статей у

наукових фахових виданнях України категорії Б; 5 публікації у збірниках за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій (особисто автору належить 0,35 авт. арк.).

Ключовими публікаціями є 6 статей у фахових виданнях, з яких 2 статті є одноосібними (автору належить 2 авт. арк.), 4 статті написано у співавторстві (автору належить 2,7 авт. арк.).

Особистий внесок автора у наукових працях деталізовано у списку публікацій. Список опублікованих праць наведено в дисертації (як у вступній частині, так і в Додатку В).

Вважаю, що профіль друкованих видань і зміст наукових праць відображають зміст дисертації, сутність результатів виконаного дослідження, їх наукову новизну і відповідають встановленим вимогам до висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

7. Практичне значення одержаних результатів

Вважаю, що в дисертації Едварда Шіріняна одержано важливі з погляду їх можливого застосування результати, які можуть бути використані як в навчально-наукових установах України, так і на практиці. Практична спрямованість отриманих розробок підтверджується довідками про впровадження у діяльність: АТ «ПУМБ». АТ «Ощадбанк» та АБ «УКРГАЗБАНК» (довідки про впровадження).

В дисертації надано практичні рекомендації щодо подальшого розвитку ринку банківських послуг на основі пропозицій продажу, реорганізації державних банків, збільшення ставки податку на прибуток банків для підвищення ефективності банківського сектору; обмеження процентних ставок за позиками та програм полегшення умов кредитування населення і бізнесу, який постраждав від бойових дій, програм реструктуризації та відстрочки повернення кредитів для населення (розділ 3.3).

На мою думку, результати і практичні рекомендації можуть бути використані в НБУ, Антимонопольному Комітеті України, Міністерстві фінансів України, навчальних і наукових установах України.

8. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій

Вважаю, що вагомими результатами дослідження, які мають наукову новизну, і стосуються паспорту спеціальності, є такі:

1) верифікація закону Гібрата у частині темпів зростання і залежності швидкості зміни активів і доходів від її розміру для ринку банківських послуг України, де в межах макроекономічного опису обґрунтовано, що закон Гібрата для банків України не виконується, а в межах мікроекономічного опису доведено можливість зростання активів банків незалежно від розмірів, що дало змогу встановити закономірності розвитку ринку банківських послуг і сформулювати засади підвищення ефективності (розділ 2.2);

2) обґрунтування гіпотез щодо зменшення конкуренції, концентрації і банківського проникнення внаслідок зменшення кількості банків на ринку на підставі встановлених значущих кореляцій від кількості банків і емпіричних даних, що дає змогу приймати виважені рішення з державного регулювання (розділ 2.3);

3) удосконалено перелік, класифікацію і критерії ключових показників ефективності функціонування РБП України для держави, що дає змогу отримати комплексну характеристику результатів РБП, що досягаються під впливом державного регулювання, і на їх основі запропонувати науково-обґрунтовані шляхи підвищення ефективності банківського сектору України (розділи 3.2-3.3);

4) методологія оцінювання конкурентної позиції банківської установи за рівнем охоплення ринку шляхом розробки і впровадження нових кількісних параметрів і критеріїв ефективності та інтегрального показника конкурентної позиції для порівняння з конкурентами, спрямовану на удосконалення положень Закону України «Про захист економічної конкуренції» і яка слугує

інструментом стратегії управління банком і показує шляхи конкурентної боротьби (розділ 3.1);

б) удосконалення визначення поняття «ринок банківських послуг», яке, на відміну від усталених практик та існуючих підходів, сформульовано з позицій теорії відкритих систем і теорії поведінкової економіки (розділ 1.1)

7) удосконалення визначення поняття «банківська екосистема» як складова фінансової екосистеми і відкрите економічне середовище з сукупністю учасників, що формують вхідні та вихідні фінансові потоки, утворюють зв'язки та єдине ціле, де спільна діяльність учасників системи можуть приводити до синергетичних ефектів в фінансових. Це дає змогу використати оновлений апарат банківської науки, ідентифікувати загальні і специфічні функції, проблеми і напрями подальшого розвитку ринку (розділ 1.2);

8) обґрунтування і удосконалення складу учасників ринку банківських послуг з відповідним поділом на основних учасників, неосновних учасників, інших допоміжних учасників із включенням органів регулювання ринку з відповідними повноваженнями і банківськими операціями, що дає змогу розширити коло учасників, визначити роль ключових гравців і вимоги до інших учасників ринку банківських послуг (розділ 1.1).

Таким чином, науковий пошук характеризує широкий перелік опрацьованих автором питань і в цілому свідчить про обізнаність автора щодо актуальних проблем, які існують на ринку банківських послуг в Україні. Можна стверджувати, що дисертація Едварда Шіріняна характеризується високим рівнем наукової новизни.

9. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи

Оцінюючи позитивно дисертаційну роботу в цілому і відзначаючи оригінальний авторський підхід до вирішення досліджуваної проблематики, слід відмітити важливі дискусійні моменти та висловити окремі зауваження:

1. У розділі 1.3 (таблиця 1.3), де окреслено європейський і американський досвід та критерії оцінювання величини показника конкуренції, Херфіндаля-Хіршмана, автором зазначається, що українське законодавство не визначає

критеріїв для такого показника. Виникає питання: чому автор вважає показник Херфіндаля-Хіршмана важливим фактором і використовує його в якості ключового показника ефективності ринку банківських послуг в розділах 1.3 та 3.2 дисертації?

2. У розділі 2.3 дисертації наведено цікаві результати – різні за природою шоки, – і графічно зображено та визначено шоки облікової ставки Національного банку України (рис. 2.9) та часову динаміку ВВП України (рис. 2.10). На мою думку, доцільно було б винести ці результати (стор.99-104) в пункт наукової новизни, оскільки (як сам автор визначає у висновках на стор.112), вони показують, що «в останнє десятиліття РБП знаходиться під впливом різних за природою шоків». По-друге, доцільно було б визначити додатково, для поглибленого аналізу і аргументації, зв'язок між обліковою ставкою та ВВП за допомогою регресійного аналізу.

3. У розділі 3.1 автор пропонує методику ринкового позиціювання банку за послугами і використовує не лише зовнішні або змішані фактори охоплення ринку банківських послуг, а й внутрішні фактори, до яких відносить прибуток і адміністративні витрати, працюючі кредити (таблиця 3.1). На мою думку, використання внутрішніх не ринкових показників може бути дискусійним для наведеної нової методики, адже автор свідомо відмовляється розглядати рейтинг банків за фінансовими показниками і акцентує увагу саме на ринковому охопленні послугами.

4. У розділі 3 автором подано рекомендації щодо подальшого післявоєнного розвитку ринку банківських послуг і запропоновано підвищення ефективності ринку за рахунок збільшення ставки податку на прибуток банків від 18% до 21%. Такий висновок підтверджується регуляторними діями влади в умовах воєнного стану і дефіциту бюджету: у 2024 році ставку податку на прибуток підвищено із 18% до 25%. Водночас, було б доречно провести оцінку перспектив регулювання ринку банківських послуг в умовах інтеграції до ЄС в післявоєнний час.

Загальний висновок

Дисертаційна робота на тему «Розвиток ринку банківських послуг в Україні» є самостійною та завершеною працею, має наукову новизну та практичну цінність.

За змістом, структурою, обсягом та оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам Наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог щодо оформлення дисертації (зі змінами)» та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

Зазначене вище дає підстави зробити висновок, що Шірінян Едвард Арамович, автор дисертаційної роботи на тему «Розвиток ринку банківських послуг в Україні», заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

Рецензент:

кандидат економічних наук, доцент,
заступник декана факультету фінансів
та цифрових технологій,
Державного податкового університету

Наталія КОЗІЙ